

Artikel

LICHTSTRALEN VAN INZICHT VAN DE VLAMMENDE ZON VAN DE ANALYTISCHE FILOSOFIE DWARS DOOR DE MEURENDE WALMEN UIT HET ZOMPIGE MOERAS DER CONTINENTALE WIJSBEGEERTE

F.A. Muller

0. Preludium

Mijn collega Sjoerd van Tuinen van de *Erasmus School for Philosophy* (Faculteit Wijsbegeerte) van de Erasmus-Universiteit Rotterdam, volbloed *continento*, en schrijver dezes, volbloed *analyticus*, zijn erin geslaagd overeenstemming te bereiken over minstens het volgende: we gaan erin met gestrekt been, en zullen elkaar flink trachten te beschadigen, hopelijk met blijvend letsel. Even goede vrienden. *It's business, not personal*. Gedenk W.F. Hermans, die zich in *Mandarijnen op Zwavelzuur* (1964) afvroeg: "Waarom zou je iemand door zijn hoed schieten wanneer je hem in zijn hoofd kunt raken?"

Mijn wapens zijn geladen. Ammunitie: blauwe bonen, losse flodders en lichtkogels.

1. Actueel of Achterhaald?

De continentale wijsbegeerte versus de analytische filosofie: wie gelooft nog in deze scheiding der denkende geesten? Is deze tegenstelling niet volkomen achterhaald? Fossiel van een verzonken tijdperk?

Driewerfneen.

Wie anders denkt, verwacht *wensen* met *beschrijven*, met de kanttekening dat scheiding, en zeker tegenstelling, niet de beste karakterisering is. Ge-nuanceerder is: *een onderscheid met spaarzaam overlappende onderwerpen en rijkelijk tegengestelde manieren*. En ofschoon de nuance geen vanzelfsprekende bondgenoot is van de polemist, die met denkbeelden op oorlogspad gaat, is zij dat wel in het geval van de analytische filosoof op oorlogspad, nademaal de analytici hebben begrepen dat de werkelijkheid dermate ingewikkeld, gelaagd en complex is dat zij uitsluitend en alleen recht kan worden gedaan door de nuance, en niet door de ronkende en potsierlijke algemeenheden waar de Continentale Wijsbegeerte in grossiert.

Er zullen denkers zijn die geen partij willen of kunnen kiezen. Ze begrijpen blijkbaar niet dat de diverse manieren van analytici en continento's werkelijk tegengesteld zijn en derhalve onoverbrugbaar zijn, vergelijkbaar met de tegengestelde manieren van de veganist en de carnivoor. Een synthese of compromis is onmogelijk. Het beste wat we mogen hopen is wederzijdse verdraagzaamheid. Deze wederzijdse onverschilligheid uit zich in leesgedrag, waardoor wederzijdse onwetendheid de schamele grond van onze gedachtenstrijd zal zijn.

We zullen eerst een blik werpen op wederzijds onbegrip tussen analytici and continento's (2). Vervolgens localiseren we de bron van de naam 'continentale' wijsbegeerte (3), flitsen langs de *linguistic turn* (4), bekijken een karakterisering van de analytische filosofie als CRAP en CLAP (5), en presenteren een handige overzichtstabel (6). Daarna bekijken we een text over Gilles Deleuze geschreven door Van Tuinen (7) en eindigen met enkele mijmeringen over textbegrip en duidelijkheid (8).

2. Kakafonie van Onwetendheid of Symfonie van Begrip?

Van de continentale wijsbegeerte weet ik weinig. Je nipt aan dit borrelende brouwsel doch drinkt er niet veel van wanneer je uit bent op inzicht en begrip. Ik waardeer Nietzsche en Schopenhauer, en vergeleek ze ooit met elkaar in een dikke scriptie: de drieste omhelzer van het noodlot versus de pessimistische nastrever van de versterving. Sartre kan ik waarderen; diverse van zijn literaire werken vind ik prachtig, bijvoorbeeld *La nausée* (1938), *Le mur* (1939) en *Huis clos* (1944). Heidegger schenkt aandacht aan belangwekkende onderwerpen, zoals het menselijk bestaan en de dood, doch kan niet schrijven en doet onnodig moeilijk – vermoedelijk moedwillig. Husserl leefde in de tamelijk zelfingenomen vooronderstelling dat zijn schier eindeloze bewustzijnstoom-schrijverij begrijpelijke text oplevert. Derrida heeft enkele geinige puntjes; ik verdenk hem ervan de boel te willen stangen. Zizek vind ik een somtijds hilarische en opmerkelijke intellectuele clown en somtijds een brallende brulboei met hersenverweking. Sloterdijk is een intellectuele taartensmijter. De arme Meillassoux, die ook puntjes heeft, zou profijt hebben gehad aan enige modaal-logische scholing, met zijn gegoochel met de begrippen contingentie en noodzakelijkheid.

Wilde oordelen gebaseerd op weinig tot niets. Onoordeelkundige laster, zo u wilt. Troost schenkt mij het gegeven dat mijn continentale tegenstander zich in een soortgelijk schuitje bevindt, en over de analytische filosofie zal schrijven als een blinde over de schilderkunst.

De gedachtenstrijd is gedoemd te eindigen in een patstelling. De continento's zullen oordelen dat uit alles wat ik schrijf blijkt dat ik *niets* van continentale wijsbegeerte heb begrepen. De analytici zullen oordelen dat alles wat mijn tegenstander schrijft, blaakt van tomeloos onbegrip van wat analytische filosofie is. Dit besef zou verlamd kunnen werken. Wat is immers de zin van

een filosofische polemiek waarvan de uitkomst vast ligt? Dit besef werkt eveneens bevrijdend: niets kan ons weerhouden om los te gaan. Er staat immers niets meer op het spel.

3. De Ontmoeting

Parijs, 1951. Drie filosofen lopen een café binnen, twee Fransen en een Brit: surrealist en economisch denker Georges Bataille (1897--1962), de fenomenoloog Maurice Merleau-Ponty (1908--1961) en de logisch-positivist Alfred Julius Ayer (1910--1989). Wat doet Ayer in Parijs? Ayer was te gast bij de Britse Ambassade. Op 26-jarige leeftijd was Ayer op slag een bekend Brits filosoof geworden door zijn kostelijke en kraakheldere opusculum *Language, Logic and Truth* (1936). De drie heren van middelbare leeftijd raken verzeild in een discussie over de volgende vraag: bestond de zon voordat we over het begrip 'zon' beschikten? Ayer kan niet geloven dat een geschoold persoon zou ontkennen dat de zon bestond gedurende het Pleistoceen. De astrofysika leert ons toch dat de zon zelfs veel ouder is dan de aarde, en er nog steeds is? Bataille en Merleau-Ponty antwoorden ontkennend: zonder het begrip 'zon' is er ook geen zon. Aan het eind van de avond, wanneer de heren het café verlaten zonder overeenstemming te hebben bereikt, en Ayer er blijkbaar niet in is geslaagd zijn Franse collega's duidelijk te maken dat zij het begrip 'zon' en het object dat onder dit begrip valt met elkaar verwarren, zegt Ayer: ``*Philosophy is quite different on the Continent.*"

Indien *dit* de oorsprong is van de kloof, dan valt het onderscheid tussen continentale wijsbegeerte en analytische filosofie samen met het onderscheid tussen verwarren en ontwarren. Een vriendelijker kernschetsing is dat de kloof samenvalt met de metafysische tegenstelling tussen idealisme en realisme.

In *Après la Finitude* (2008), doet Quentin Meillassoux (zonder dat te beseffen) het gesprek uit het Parijse café in 1951 nog eens over met zijn *Paradox van het Oerfossiel*, en trekt de conclusie dat het metafysisch idealisme bankroet is (en zelfs het 'correlationisme', de vage paraplu-term die hij wenst te bezigen en waaronder metafysisch idealisme valt). Daarmee kiest Meillassoux de zijde van Ayer! Meillassoux is een metafysisch realist. Omdat Meillassoux er niet in geslaagd is zich te bevrijden uit de epistemische dwangbuis waar veel wijsgeren in gevangen zaten, en sommigen verbazingwekkend genoeg nog steeds zitten, namelijk dat *weten* samenvalt met *zeker en onbetwifelbaar weten*, heeft hij het bijvoeglijk naamwoord 'speculatief' aan 'realisme' toegevoegd. Wij weten niet *zeker* wat de werkelijkheid is, waar zij uit bestaat, en dergelijke, en *zullen* dat ook nooit *zeker* weten omdat wij dat niet *zeker kunnen* weten, en *daarom* is iedere metafysisch-realistische visie op de werkelijkheid *speculatief*. Om *kennis* vragen, dat is te veel gevraagd. Wij kunnen, mogen en *zullen speculeren!* Dat is wellicht wat continentale wijsbegeerte bedrijven is, en dat is nooit anders geweest. Hegel, Heidegger en Husserl kennen immers nauwelijks remmingen in hun gespeculeer.

Alhoewel continen'to's metafysisch idealisten zijn [Richard Sebold, *Continental Anti-Realism. A Critique* (2014), Lee Braver, *A Thing of This World: A History of Continental Anti-Realism* (2007)], valt het onderscheid tussen continentale wijsbegeerte en analytische filosofie valt niet samen met het onderscheid tussen metafysisch idealisme en metafysisch realisme. Het aantreden van de speculatieve realisten in de continentale arena, die met de *speculative turn* pochen, heeft hier een einde aan gemaakt. Dit gebeurde, om precies te zijn in Londen, April 2007. Hoe wijd verspreid het verlaten van metafysisch idealisme is onder de continen'to's, dat weet ik niet, doch vermoed dat het beperkt is tot het clubje van speculatief realisten.

Wat de metafysika betreft, delen analytici geen gemeenschappelijke visie. Wel is de metafysika, de *filosofie van de werkelijkheid*, als tak aan de boom der filosofie in analytische ogen enige tijd verdacht geweest; maar deze sceptische periode is voltooid verleden tijd. De analytische metafysika groeit en bloeit. Metafysisch gesproken is de analytische filosofie meer open en divers dan de continentale wijsbegeerte. De analytische metafysici zijn verdeeld, al lijken de realisten thans in de meerderheid. (Bedenk dat Dummett, en andere befaamde analytici, zoals Carnap, Hempel, Quine, Goodman, Putnam, Davidson, Rorty en Van Fraassen, niet bepaald vriendelijk zijn geweest voor het metafysisch realisme.)

Men zou de metafysisch realisten uit de analytische filosofie gerust ook 'speculatief realisten' kunnen noemen, naardien er geen dermate overtuigende argumenten zijn voor realisme dat we van filosofische kennis van de werkelijkheid kunnen spreken, zodat gissen, vermoeden en speculeren ons epistemische noodlot in dezen is.

Enfin, indien het onderscheid tussen continentale wijsbegeerte en analytische filosofie niet samenvalt met dat tussen metafysisch idealisme en realisme, hoe trekken we dit onderscheid dan?

4. De Linguistic Turn

In *Origins of Analytic Philosophy* (1993), betoogt Dummett dat Frege de grondlegger is van de analytische filosofie, daar uit zijn werk blijkt dat hij als eerste denker de *linguistic turn* heeft gemaakt: *het denken is uitsluitend toegankelijk middels de taal, en iedere filosofische visie op denken kan uitsluitend een filosofische visie zijn op taal*. Vandaar dat taalfilosofie *prima philosophia* is: als we taal, betekenis en waarheid niet goed krijgen, dan zullen we *niets* goed krijgen. En toch hebben niet alle analytische filosofen, in heden noch verleden, de *linguistic turn* gemaakt. Lang verhaal. Ook dat is derhalve niet het onderscheidende kenmerk tussen continentale wijsbegeerte en analytische filosofie. Wat dan wel? De latere *cognitive turn*? Ook niet. Lang verhaal. Laat maar.

5. CRAP EN CLAP = FLARD

In een bijeenkomst van de *MetaMetaPhysical Club* te Rotterdam, karakteriseerde brooddronken spreker Joël Katzav de analytische filosofie als: *Clear Rigorous Argument Philosophy* (CRAP), in zijn lezing getiteld: *Plausibly, Analytic Philosophy is a Form of Charlatanry*. Lol. Lang niet alle argumenten in de analytische filosofie zijn evenwel *streng* te noemen. Wel onderscheidend is dat analytici zich beperken tot letterlijk taalgebruik en dolgraag redeneren, terwijl continento's er niet voor terug deinzen metaforen de plaats te laten innemen van redeneringen. *Clear Literal Argument Philosophy* (CLAP), dat slaat de filosofische spijker meer op zijn analytische kop. (De dubbelzinnigheid in 'CLAP' tussen applaus en gonorroë is ter verkneukeling en meesmuiling.) *Duidelijke, Letterlijke Redeneer- en Analyseer-Filosofie*, waar helaas geen klinkend acroniem voor te verzinnen is --- FLARD, modulo een permutatie.

6. Tabel

Een enkel criterium om continentale wijsbegeerte te onderscheiden van analytische filosofie is niet voor handen. Wel zijn er kenmerken, die in de tabel staan, en die ik niet allemaal ga bespreken; dat lijkt me vervelend en onnodig. Smeed bij deze tabel uwentwil uw eigen volzinnen, met of zonder hakketakken en verdraaien, namen en toenamen, voorbeelden en tegenvoorbeelden.

	Analytisch	Continentaal
methode	analyse, stapsgewijs redeneren, gedachte-experimenten, wetenschappelijke kennis raadplegen	synthese, integrerend, 'totaliserend' (Foucault), associëren, speculeren, 'differentiedenken', dialectiek
de geschiedenis	onbelangrijk	cruciaal
eigen geschiedenis	continu, met kuilen	de ene visie vervangt de andere; verandering
voortgang?	ja, voetje voor voetje	nee
heilige drie-eenheid	Frege-Russell-Wittgenstein	Hegel-Husserl-Heidegger
taal	belangrijk	onbelangrijk, behalve voor de hermeneutiek en deconstructivisme
wetenschap	belangrijk, aandacht	<i>mwah</i> , onverschilligheid; wel enige aandacht bij de speculatief realisten
technologie	verwaarloosd, doch in de lift	belangwekkend, aandacht
publiek	collega-filosofen	alle intellectuelen

medium: (a) artikel (b) boek	altijd zelden	zelden altijd
metafysika	pluralistisch	anti-realisme, e.g. idealisme, behalve de speculatief realisten
oriëntatie op	problemen, ideeën en thesen	personen en teksten
Waar werk je aan? Antwoord:	probleem, idee, these, theorie	eigenaam van persoon of titel van een text
cultuur	te ingewikkeld	onvoorwaardelijk
samenleving	dat is vooral voor de sociologie en de politicologie	onvoorwaardelijk
De Verlichting	goed, mooi, doorzetten	kwaad, verdacht, weg ermee
bewustzijn	geestesfilosofie (Eng.: <i>philosophy of mind</i>)	fenomenologie
logika	belangrijk, ingezet in de filosofie	<i>nah</i> ; dat is voor logici.
taal van uitdrukking	Engels, voornamelijk	alle talen
disciplinerig	goed, nodig	kwaad, lekker wild doen
ethiek en meta- ethiek	belangrijk, aandacht	<i>nah</i>
esthetica, kunst	aanvankelijk genegeerd; aandacht groeit	belangrijk, aandacht
kritiek	motor van de vooruitgang	niet op teksten, wel op 'het systeem'; zeggen 'critique'

Nochtans verstout ik mij de aandacht te richten op enkele onderwerpen. Een redenering is *correct* dan en slechts dan zij vertrekt van aannemelijke onderstellingen en de conclusie geldig uit de onderstellingen volgt. Het voortbrengen van correcte redeneringen naar gewenste, of ongewenste, conclusies is geen sinecure. Voor zowel het vinden van onderstellingen, redeneringen als conclusies is verbeelding nodig. Deze denkvaardigheid kun je evenwel leren en oefenen. Dit is een denkvaardigheid die analytische filosofen hun studenten graag willen bijbrengen. De continento Van Tuinen noemt dit 'disciplineren' en bekijkt het met Argusogen. Waarom de continento deze militaristische terminologie, die associaties oproept met blinde gehoorzaamheid, autoriteit en macht, wil gebruiken voor het bijbrengen van een belangrijke denkvaardigheid, is mij een volstrekt raadsel. Misschien in de greep van het stompzinnige idee dat denkdiscipline kritiek bemoeilijkt en verbeelding neerslaat?

Je kunt de text bekritisieren die een persoon voort heeft gebracht, je kunt

het gedrag van een persoon bekritisieren, je kunt 'de politiek' bekritisieren, je kunt de kapitalistische dan wel neo-liberale economie bekritisieren. Enz. Dan breng je volzinnen voort met de bedoeling dat ze waar zijn. Wie het economische stelsel bekritiseert omdat het een premie stelt op verspilling, die denkt dat het waar is dat het economische stelsel een premie stelt op verspilling. Zoals talrijke andere taalhandelingen, is bekritisieren beweertzinnen voortbrengen waarvan de voortbrenger denkt, of minstens vermoedt, dat zij waar zijn. Je kunt altijd vragen *waarom* iemand denkt dat het economische stelsel een premie stelt op verspilling. Dan behoort een correcte redenering te volgen. Redeneren is een integraal onderdeel van bekritisieren. Wanneer Van Tuinen studenten wil leren kritiseren en niet wil leren correct te redeneren, dan begrijpt hij niet wat *kritiek* is.

Continento's stellen zelf kritiek niet op prijs. Wie Heidegger fel bekritiseert, maakt zich bij continento's verdacht een vijand te zijn, van Heidegger in het bijzonder, of van de continentale wijsbegeerte in het algemeen (ik spreek hier uit ervaring). Raar. Wie Quine of Kripke of Lewis bekritiseert, hoe fel ook, maakt zich in de ogen van geen enkele analytische filosoof verdacht. Integendeel, analytici omarmen *au fond* kritiek, want zien kritiek als een motor van de vooruitgang. Ieder individu legt zijn of haar denkbeelden, thesen, suggesties, verklaringen, theorieën, en dergelijke, voor aan de ander, aan collega's, aan een gemeenschap van deskundigen. Zo kom je verder. Nogmaals, correct redeneren is hiervoor onontbeerlijk.

Een ander onderwerp van aandacht is de onderwerpen. Afgezien van Gadamer en Derrida, is aandacht voor *taal* in de continentale wijsbegeerte karig, terwijl taal filosofie in de analytische filosofie *philosophia prima* is. (Dummett bestudeerde de betekenis-theorie van continento Gadamer en kwam bedrogen uit.) *Cultuur* is daarentegen een non-onderwerp voor analytici, terwijl cultuur de onvoorwaardelijke belangstelling geniet van de continento's. De mens geniet belangstelling van praktische analytici en continentaal-filosofische antropologen. Wetenschapsfilosofie en logika floreren in de analytische filosofie, terwijl de continento's een broertje dood lijken te hebben aan logika, wetenschap en redeneren. Verschil in onderwerpen geeft ook aanleiding tot verschil in denkmethoden, merk ik ten slotte op.

7. Voorbeeld: Van Tuinen over Deleuze

Van Tuinen schreef een opstel over Gilles Deleuze die een kennings-making met annex inleiding tot Deleuze moet wezen (*Filosofen van deze tijd*, samengesteld door M. Doorman & H. Pott, Amsterdam: Prometheus, 2019). Laten we eens kijken hoe dat afloopt.

Na wat inleidende opmerkingen over het oedipale theater waarin wij spelen (zo leert een mens nog eens wat), krijgen we de kern van Deleuze geserveerd:

Wat telt is niet wie of wat we *zijn*, maar hoe we *worden* in de ontmoeting met de ander: vrouw-woorden, kind-woorden, dier-woorden, enzovoorts.

Herakleitos Redux. Waarom *telt het niet* wie of wat we *zijn*? Telt dat niet voor mijzelf? Niet voor anderen? Geen uitleg. Ook als we iets aan het worden zijn, zijn we op ieder tijdstip iets of iemand, en gedurende minstens een tijdje, want we veranderen we toch niet dermate razendsnel? Wat niet telt is dat iemand een massamoordenaar *is*, maar dat hij een goed mens wil *worden*, *dat* telt. Oh, fijn, zand erover. Verder:

Het worden is zowel een kwestie van actief vergeten als van openheid en creativiteit. Drugs en alcohol kunnen in het worden een rol spelen, maar het liefst wilde Deleuze dronken worden van water.

Actief vergeten. Is dit een oproep tot vrijwillige seniliteit? Wat moet ik vergeten? Alles? Hoe doe je dat, moedwillig vergeten? Waarom moet ik vergeten? Weg met de last van de geschiedenis? Vergeten en vergeven? Ik wil verder komen in het leven en dus liever niet vergeten wat ik heb geleerd en gedaan heb.

Zoals Heidegger de laatste klassieke filosoof van het Zijn was, zo zou de moderne filosofie volgens Deleuze in het teken van het Worden moeten zijn. Zij verliest hiermee haar kwaliteit van een *philosophia perennis*, waarin steeds dezelfde tijdloze vragen terugkeren.

Weg met de canon! De vragen naar betekenis, taal, waarheid, kennis, moraal, de mens, emotie, handelen, bestaan, enz. dumpst de Deleuziaan op de mestvaalt van de geschiedenis. Lekker dan.

Daarvoor in de plaats komt leven zelf in al zijn chaotische veelheid.

Dit begrijp ik niet. Je kunt kaas op je brood vervangen door tomaat, een trui vervangen door een vest, je bank thuis vervangen door fauteuils, en dergelijke. Het vervangende moet van dezelfde categorie zijn als hetgeen wordt vervangen (beleg, kledingstukken, meubilair). Van Tuinen gaat *tijdloze filosofische vragen stellen* vervangen door *het leven*. Geen flauw benul wat dat betekent. Leven doen we immers allemaal al, ook als we tijdloze filosofische vragen stellen. Als we niet leven, zijn we dood, en de doden stellen geen tijdloze filosofische vragen. Misschien bedoelt Van Tuinen dat we geen *tijdloze filosofische vragen* meer moeten stellen maar *andere* vragen? Tijdgebonden niet-filosofische vragen stellen in de filosofie? *Mmmm*. Deleuze neemt Sartre hier als voorbeeld, in het zoeken naar "concrete en praktische problemen". Dus toch *andere* vragen. Dat stond er eerst niet. Welke concrete en praktische problemen gaan filosofen dan oplossen? Van Tuinen zwijgt. Waar een rijwielhersteller te vinden is? Op welke baan ik zal solliciteren? Hoe ik het aanpak mijn verliefdheid te tonen zonder mijzelf belachelijk te maken? Waar ik het geld vandaan moet halen voor de studiereis van ERA? Dat zijn immers *concrete en praktische problemen*.

Pragmatisme: wat er niet toe doet voor het praktische leven, dat mag er ook niet toe doen voor de filosofie. Deze anti-filosofische visie bestaat allang. Daar hebben we Deleuze niet voor nodig. Later onthult Van Tuinen dat Deleuze ook een radicale pragmatist is.

In Deleuzes post-humane denken wijken de logische paradoxen van Lewis Carroll voor de waanzin van Artaud; het superego van Freud wordt ingeruild voor de roedel wolven van diens patiënt de Wolfenman; en het romantische verlangen naar harmonie met de natuur maakt plaats voor de zinloos schuivende aardstrata en breinkwabben van het Antropoceen.

Zo is dat! Post-humaan denken. De lezer weet natuurlijk wat dat is. *Quod non*. De metaforen buitelen zorgeloos over elkaar heen. Paradoxen zijn denkbotsingen en sporen aan tot verder denken: ten einde ze te vermijden of op te lossen. In het beste geval leiden ze tot de invoering een nieuw onderscheid of begrip, de verwerping van een vooronderstelling, of leggen ze een nieuw probleem bloot. Waar is de filosofie zonder paradoxen? Volgens het 'post-humane denken' van Deleuze moeten de paradoxen van Lewis Carroll wijken voor de waanzin van Artaud (algemeen bekend panacee). Hoe dan? Geen uitleg.

Mijn 'super-ego', waaronder mijn geweten valt, moet plaats maken voor een roedel wolven waar een patiënt van Freud aan denkt. Hoe dan? Geen uitleg. Verlangen naar harmonie met de natuur moet geen plaats maken voor een ander verlangen, zoals men zou verwachten, doch voor *zinloos schuivende aardstrata en breinkwabben van het Antropoceen*. Misschien kan Van Tuinen eens voordoen hoe je dat doet. Lekker spannend klinkt het allemaal wel, dat geef ik grif toe. Harry Potter kan ook spannend zijn.

Ineens schakelt Van Tuinen, de lezer in een mentale toestand te hebben gebracht van opwinding en verbijstering, over naar de vraag of "dergelijke wordingen" te vatten zijn in een biografie. Tja, waarom niet? Beschrijft een biografie niet hoe iemand wordt die hij is? En op een gegeven moment *is* en niet langer *wordt*? Deleuze heeft het geprobeerd met Spinoza en Nietzsche (alle biografen voor hem blijkbaar niet, de sukkels): portretten van "dit-heden (*heccéités*)". Helaas, dat kan niet. *Haecceitas* kun je niet beschrijven, per definitie niet. Als we iets zeker weten over Spinoza en Nietzsche, dan wel dat ze geen *haecceitas* zijn. Het woord "dit-heid" moet wel een geheel andere betekenis hebben bij Deleuze dan dit woord traditioneel heeft, ofschoon dat niet is aangekondigd. Geen uitleg. Uitleg volgt? Zie hier:

Ze beschrijven geen subjecten maar 'individueringen', geen identiteiten maar manieren van verschillen; (...) Zoals Alice in *Alice in Wonderland* op hetzelfde moment groter wordt dan ze was en kleiner dan ze wordt, en zoals het lachen doorgaat terwijl de *Cheshire*-kat al is verdwenen, wist de infinitief van het hele werkwoord de herinnering aan de historische figuur uit.

Hebben we net geleerd dat we de paradoxen van Lewis Carroll gaan vermijden,

duiken ze nauwelijks enkele alinea's verder alweer op! En hoe je verschilt van alle anderen, dat legt je identiteit behoorlijk vast, zou ik zeggen, en wanneer je identiteit vast ligt, dan volgt daaruit hoe je verschilt, of niet, van alle anderen. Dat er een belangwekkend verschil bestaat tussen (i) je identiteit vastleggen en (ii) je verschillen met alle anderen bepalen, in het bijzonder in het licht van "het leven in al zijn chaotische veelheid", lijkt mij onwaar. Waar gaat die Deleuziaanse poeha dan nog over?

De infinitief van het werkwoord wist de herinnering aan de historische figuur uit. Een woord wist een herinnering uit, dat lijkt me meer iets voor Victor Mids.

Dan volgt er text die zich ongeveer als volgt laat samenvatten (denk ik): streven naar waarheid is niet genoeg, we moeten streven naar belangrijke en waardevolle waarheden (Nietzsche Redux):

Domheid is geen gebrek aan empirische kennis, zij betreft de transcendentale structuur van de kennis zelf. (...) Er bestaan ook domme of kinderachtige waarheden, die volkomen irrelevant zijn maar toch de illusie wekken dat we in niets dan de waarheid geïnteresseerd zijn: 'Het is misschien *politiek incorrect* wat Geert [Wilders] zegt, maar het is wel waar.' Over zulke waarheden kun je eindeloos debatteren zonder ooit zelf iets voort te brengen dat [*sic*] de waarde bezit van datgene waardoor je beweert je aangesproken te voelen. En wat nu als een groot deel van onze wetenschappelijke kennisproductie bestaat uit precies dit soort waarheden (denk aan de onbetwiste hegemonie van liberale economen, voor wie meer marktwerking de enige oplossing is voor de problemen die door diezelfde marktwerking zijn veroorzaakt), waarmee we onszelf boven de vraag naar zinvolheid of relevantie plaatsen?

Bestaat een groot deel van onze wetenschappelijke kennisproductie uit *deze* soort van waarheden? Uit domme of kinderachtige waarheden? Waar is dit oordeel op gebaseerd? Van Tuinen gaat er plompverloren vanuit dat dit het geval is. En dan ineens springt hij van waarheid naar beleidsadviezen van liberale economen.

In de filosofie verraadt de domheid zich doorgaans doordat alleen die problemen erkenning vinden waar een oplossing voor kan worden bedacht. Het gaat om kinderachtige en karikaturale problemen, zoals: Is Scott de auteur van *Waverley*? Bestaat de werkelijkheid wel echt? Is het zeker dat morgen de zon weer zal opgaan?

De tragiek alswel de kracht van de filosofie is dat zij problemen opwerpt, daar diverse oplossingen voor weet te verzinnen (kracht), doch zelden blijkt een enkele oplossing de andere oplossingen de tent uit te concurreren (tragiek). Of Scott de schrijver van *Waverly* is, dat is geen typerend filosofische doch een literair-historische vraag. Deze vraag, gesteld door Russell, is echter louter een *illustratie* van het volgende probleem: waardoor zegt de ene identiteitsbewering wel iets over de wereld en de andere niet? Wanneer je dit achterliggende taalfilosofische probleem niet ziet, dan ben ik geneigd de domheid niet in deze vraag te localiseren doch in de degene die deze vraag dom acht. Dat is het

tegendeel van filosofische schrandereid. Hieruit volgt dat het criterium voor de juistheid van een concept niet in de objectiviteit ligt waarmee het de werkelijkheid representeert.

Concepten kunnen niet juist of onjuist *zijn*; ze kunnen juist of onjuist *gebruikt* worden. De gebruiksregels kunnen alleen in een taalgemeenschap bestaan, zij 'overstijgen' ieder individu (er bestaat geen privétaal). Welke rol de werkelijkheid speelt in het gebruik van een concept, hangt af van dat concept, en verschilt van geval tot geval. Of we het begrip **olifant** juist of onjuist toepassen hangt van ons af, van of wij de regels volgen die die dit begrip bestieren, en hangt af van de werkelijkheid, i.h.b. van *wat* zich voor onze ogen bevindt, en *dat* is zeker niet altijd aan ons. De toepassing ligt dus *ook* aan de werkelijkheid, in tegenstelling tot hetgeen Van Tuinen hierboven beweert.

De filosofie, schrijft hij al in zijn eerste boek over Hume, moet een theorie worden van wat we doen, niet van wat er is. Het reactieve denken is zelf al deel van het probleem en tendeeert altijd naar nihilisme.

Toch weer een *theorie*. Over het menselijk handelen, in concurrentie met de psychologie? Denken dat reageert op wat we doen, of 'reageert' op de werkelijkheid ('reactieve denken'), tendeeert altijd naar nihilisme. Hoe dan? Geen uitleg.

Zag Descartes het menselijke zelfbewustzijn als een vrij, aangeboren denkvermogen, voor Deleuze – net als voor Spinoza – is het denken een spirituele automaat die in een soort *feedback loop* vastzit in een mechanisch lichaam. Dit roept de vraag op hoe we onze organische denkpatronen activeren, ofwel hoe ze zich tegen zichzelf keren. Alleen een voortdurende training en africhting (herhaling) onder het juk van een uitwendige noodzaak (verschil) kan onze *bon sens* en *sens commun* transformeren. Aanvankelijk voorziet het structuralisme – zowel de filosofische school van Althusser, Lacan en Levi-Strauss als de wiskunde van een fysicus als Poincaré, die dankzij de radicale afwijzing van subjectiviteit een zekere affiniteit vertonen met Spinoza's filosoferen *more geometrico* – in deze training. Later komt daar een hele 'pedagogie' van niet-filosofische praktijken bij, die elk op hun eigen manier ons denken tegelijk materieel situeren en afdwingen.

Een machine met een geest die in een terugkoppelingslus vast zit. Geen uitleg in welke zin dat op mensen slaat. Onze organische denkpatronen. Wat zijn dat? Geen uitleg. De wiskunde van Poincaré wijst subjectiviteit radicaal af? Geen uitleg. Poincaré had een zekere sympathie voor het Intuitionisme van L.E.J. Brouwer, dat juist subjectiviteit als basis neemt voor de wiskunde. Hoe zit dat? Geen uitleg. Van Tuinen over leren zwemmen:

Dit oriëntatieproces laat zich niet in regels vatten, maar is een praktijk waarin de singulariteiten geleidelijk aan gewoon worden en met elkaar convergeren. Uiteindelijk kunnen we in de vorm van logische proposities precies navertellen hoe zwemmen in zijn werk gaat, maar het denkproces dat nodig was om het te leren, is zelf niet logisch.

Singulariteiten die met elkaar convergeren, dat is wiskundig nonsens, maar dit terzijde. Het geplons en gespetter met zwembandjes krijgt allure met deze beschrijvingswijze. Doch *leren zwemmen* beschrijven met deze wiskundige terminologie, dat is pathetische interessant-doenerij. En wat doet het bijvoeglijk naamwoord 'logisch' daar? Wat is er 'logisch' aan beweertzinnen die *leren zwemmen* beschrijven? Logika gaat over *wat volgt uit wat, en hoe*, en gaat niet over zwemmen. Geen enkel *denkproces* is logisch. Categoriefout. Logika gaat niet over denkprocessen. Logika is geen psychologie. Logika gaat over *wat volgt uit wat, en hoe*, en gaat niet over de menselijke geest.

Ook voor Deleuze is het subject noch de initiatiefnemer, noch de synthetiserende instantie van creatieve processen. De tijd zelf is, net als de taal, schizofreen. Ze is geordend volgens syntheses die niet ontspringen aan het subject maar die zich ontwikkelen in een gefragmenteerd krachtenveld. Het subject hierin alleen als collectieve assemblage, als 'dividu' dat weliswaar over een zekere *agency* of actualiteit beschikt, maar niet zonder dat de heterogeniteit van het worden zich onverminderd achter zijn rug om blijft afspelen.

Wat staat hier nu meer dan: ieder mens is het resultaat is van velerlei invloeden en krachten uit de omgeving, waarvan die mens zich veelal niet bewust is, en waardoor de mens een beperkte macht heeft over zijn eigen handelen en denken? En als dat er staat, waarom dat dan niet gewoon gezegd in plaats van een soortement prozagedicht te breien? Bovendien weten we dit allemaal allang. *Gaap*. De tijd is schizofreen. Wat mag *dat* in hemelsnaam betekenen? Geen uitleg.

Het denken organiseert zich niet als een 'boom van kennis' met een hiërarchische structuur, wortelend in metafysische principes en zich vervolgens vertakkend in diverse specialisaties en faculteiten, maar synthetiseert voortdurend wijzigende omstandigheden. In plaats van zich te verheffen tot een transcendent gegeven, blijft het denken immanent aan zijn grond, zoals gras of gember: een netwerk, deels ondergronds deels bovengronds, dat zich eerder virulent verspreidt dan lineair groeit.

Cruciaal voor Deleuze en Guattari is dat het rizoom niet als metafoor of beeld wordt begrepen, maar als praktijk, als rizomatiek. Als concept representeert het rizoom de werkelijkheid niet, het drukt een werkelijk worden uit.

Om te beginnen kan het denken op bepaalde onderzoeksterreinen leiden tot kennis die men wel in een hiërarchische structuur kan organiseren. Dat gebeurt nog steeds. Op andere terreinen zal dat niet lukken. Na de foute veralgemenisering beweert Van Tuinen dat 'het denken' iets anders 'doet': het synthetiseert voortdurend wijzigende omstandigheden. Als de omstandigheden voortdurend veranderen, dan zal de synthese ook voortdurend moeten veranderen, dunkt mij. Het synthetiseren lijkt te zijn: in verband brengen met. Akkoord, het denken brengt verschillende omstandigheden met elkaar in verband. *Gaap*. Het denken "verheft zich niet tot een transcendent gegeven".

Voor mij slaat het proces *denken* op opeenvolgende mentale toestanden,

waaraan breintoestanden in een lichaam ten grondslag liggen, die een *semantische* inhoud hebben, die in taal uitgedrukt kan worden. Hoe zoiets iets anders kan 'verheffen', daar begrijp ik geen zier van. Hoe het 'zichzelf' kan verheffen, daar begrijp ik nog minder van. Geen uitleg. Hoe het 'aan zijn grond' blijft, ook daar begrijp ik geen snars van. Wat is 'de grond van het denken'? Geen uitleg. En is bovengronds/benedengronds een metafoor voor bewust/onbewust? Onbewust denken is echter een *contradictio in terminis*. Dus *dat* kan de metafoor niet zijn. Wat dan wel? Vervolgens lezen we dat het *rizoom* niet als beeld of metafoor wordt begrepen, maar net daarvoor is het rizoom wel met een botanische metafoor geduid: met zich verspreidend gras en gember, zonder wortelstok. En wat is het verschil tussen een concept dat niets uit de werkelijkheid representeert en wel 'een werkelijk worden' uitdrukt? Dit *werkelijk worden* is een *worden-in-de-werkelijkheid*, en dat worden-in-de-werkelijkheid uitdrukken is niet hetzelfde als dat worden-in-de-werkelijkheid representeren? Opnieuw geen uitleg. Het rizoom moet 'als praktijk worden begrepen'. Maar dan representeert het begrip uitgedrukt door het woord 'rizoom' toch wel iets, namelijk een praktijk? Faldaraldera.

Onbegrijpelijk raadselproza, tjokvol metaforen die niet vergezeld gaan van enige uitleg. Wilde psychologische beweringen vermomd als baanbrekende filosofie. Af en toe moest ik wel onbedaarlijk lachen. 'De lach is de peristaltische beweging waarmee ik onverteerbaar geestelijk voedsel uitstort.' (W.F. Hermans).

8. Textbegrip en Duidelijkheid

Wat mij aantrekt in de analytische filosofie en mij afstoot van (niet alle doch wel de meeste) continentale wijsbegeerte zal na bovenstaand commentaar voor zich spreken. Ik kan een text alleen begrijpen wanneer deze text volzin voor volzin te begrijpen is, waarbij men na een begrepen gelezen volzin de opvolgende zin leest en begrijpt, en op deze manier door tot de laatste zin van de text. Iedere filosofische schrijver heeft de plicht texten voor te leggen die dit toestaan. Voorafgaande zinnen niet begrepen te hebben, blokkeert doorlezen. Nieuwe woorden die niet uitgelegd of toegelicht worden, of bekende woorden waar zonder aankondiging een geheel nieuwe betekenis aan wordt gegeven: blokkeert doorlezen. Continento's hebben zich verknocht aan de hermeneutische cirkel. Maakt geen zier uit wanneer je zinnen niet begrijpt. Text uitlezen en dan opnieuw beginnen. En andere texten 'er omheen lezen'. Zul je zien dat je er al meer van begrijpt. Net zolang doorgaan en net zoveel erbij lezen totdat je de text geheel en al begrijpt. En als dat niet lukt? Och, niet getreurd, een text geheel en al begrijpen, dat is sowieso onmogelijk. *Tja*.

Een *text begrijpen*, wat is dat eigenlijk? Moeilijke vraag. Hier is een criterium: hoe meer vragen je over de text kunt beantwoorden, hoe beter je de text hebt begrepen. Textbegrip komt in gradaties.

Stel dat Van Tuinen mij zou ondervragen over zijn opstel over Deleuze. Zou ik zijn vragen over deze text kunnen beantwoorden? Interessant experiment

zou dat wezen. Misschien behaal ik een *voldoende* voor dat mondeling. Dan heb ik de text *voldoende* begrepen. Niettemin handhaaf ik mijn oordeel dat het een slechte text is, en dat oordeel is gebaseerd op mijn commentaar dat hierboven staat.

Een persoon die ik ken, en ik uit voorzichtigheid gemakshalve met 'Q' zal aanduiden, vertelde mij het volgende verhaal. Q studeerde filosofie aan de Erasmus Universiteit Rotterdam en volgde een college van de Maasstedelijke continentale wijsgeer Henk *BAM!BAM!* Oosterling. Q begreep er weinig van. Elke vraag om verduidelijking leidde tot uitweidingen en verwijzingen die nooit tot verduidelijking leidden. Q zakte voor het tentamen. Een tip van een medestudent was: ga gewoon over de onderwerpen van het college praten en gebruik dat jargon van Oosterling veelvuldig. Q oefende dit met die medestudent. *Begrijpen* deed Q naar eigen zeggen nog steeds niets. Hij schreef zijn hertentamenbladen vol en slaagde met een 8. Q ging door in de analytische filosofie, promoveerde *cum laude*, en is thans hoogleraar filosofie aan een Nederlandse Universiteit. Waar gebeurd.

Welke conclusie moeten we verbinden aan dit feitenrelaas? Dat begrip van continentale wijsbegeerte te veinzen is? Of dat Q de texten uiteindelijk toch heeft *begrepen* zonder dat te beseffen? Praten over onderwerpen met gebruik van jargon dat in overeenstemming is met het gebruik van de meester: is *dat* een continentaal-wijsgerige text begrijpen? De behaviouristen zullen instemmend knikken. Ik knik mee.

Is dat in de analytische filosofie wezenlijk anders? Wanneer je over taal spreekt door de begrippen van Frege correct te gebruiken, dan toon je dat je begrepen hebt wat Frege over taal zegt. Het beslissende onderscheid is dat na de behaalde 8, Q nog steeds verklaarde er tittel noch iota van te begrijpen. Deze mate van veinzen is in de analytische filosofie heel erg moeilijk, denk ik, zo niet onmogelijk.

De meerderheid aan texten in de analytische filosofie kun je wel zin voor zin lezen, en het is het mogelijk de zinnen te begrijpen zonder dat je daarvoor tureluurs hoeft te worden door het doorlopen van hermeneutische cirkels en je pad moet hakken in een oerwoud van extra lectuur. 'Dat is wat filosofie *is!*'

De stapsgewijze redenering van premisse naar conclusie, de fijnmazige analyse van woorden en zinnen, het uit elkaar trekken van begrippen die in elkaar zijn verstrikt, het naar boven halen van vooronderstellingen, het aanbrengen van nodige onderscheidingen, wijzen op onvermoede implicaties, het ontdekken van logische verbanden tussen begrippen, *dat* is de waaier van activiteiten van de analytische filosoof bij uitstek. Activiteiten die vooruitgang mogelijk maken. Zonder die mogelijkheid zou *ik* er de brui aan geven. Bij continentale wijsgeren vindt men deze activiteiten mondjesmaat.

Beweren zonder redeneren is niet filosoferen maar roeptoeteren. Verraad aan de rede. Het lijkt in de continentale wijsbegeerte voldoende om een mogelijke waarheid te debiteren, om mogelijke verbanden te noemen. Dit is nog niet

'synthetiseren', want daarvoor moet je eerst aannemelijk maken dat de genoemde verbanden werkelijk zijn, en niet louter associaties in de verbeelding. Welke argumenten er zijn voor de waarheid van de gedane bewering, of voor het werkelijk bestaan van de verbanden, dat lijkt continento's weinig te boeien

Duidelijkheid is overigens niet voldoende, wel noodzakelijk. Nietzsche in *De vrolijke wetenschap* (1882): "Degenen die weten dat zij diepzinnig zijn, streven naar duidelijkheid. Degenen die diepzinnig willen lijken, streven naar duisterheid." Julian Barnes in *Flaubert's Parrot* (1984): "Mystificatie is eenvoudig; duidelijkheid is het aller-moeilijkst." Uiteraard een heel moeilijke vraag: wanneer is een begrip, een woord, een uitdrukking, een volzin, een text, *duidelijk*? Wellicht even ongrijpbaar als *kwaliteit*. Niettemin is er iets te zeggen. In een duidelijke text begrijp *wat* je aan het lezen bent, in de zin van: ik lees nu een argument voor bewering p , of een tegenwerping op een argument, of een analyse van het begrip F dat in p voorkomt, of een gevolg van p , of de uiteenzetting van een verband tussen p en q , waarin F ook voor komt, of een verklaring van een cultuurverschijnsel, of de fenomenologie van een bepaalde ervaring, e.d. Zodra je niet kunt zeggen wat voor text-element je aan het lezen bent, waar dat begonnen is en waar dat eindigt, dan spreekt dat niet in het voordeel van de duidelijkheid van de text. In een duidelijke text volgen de alinea's en zinnen elkaar zodanig op dat zulke vragen terstond te beantwoorden zijn. Zodra je denkt 'Waarom deze zin hier?', of het afgekloven doch niet minder prangende 'Wat bedoelt zij nou met deze term?', dan is er geen duidelijkheid. Hoe vaker het lezen stopt, hoe onduidelijker de text. Hoe vaker je om meer uitleg moet vragen, zoals ik dat voortdurend moest doen bij de text door Van Tuinen over Deleuze ('Geen uitleg'), des te obscurder de text.

Continentale wijsbegeerte is niet echt denken, want niet kunnen schrijven is niet kunnen denken.